

Akad. prof. dr. Vasilij Melik

(17. 1. 1921 – 28. 1. 2009)

Dne 28. januarja 2009 je umrl eden najpomembnejših slovenskih zgodovinarjev 20. stoletja in dolgoletni urednik Zgodovinskega časopisa, akademik, prof. dr. Vasilij Melik.

Profesor Melik se je rodil 17. januarja 1921 v Ljubljani, v družini znanega slovenskega geografa Antona Melika. Po končani klasični gimnaziji v Ljubljani (1939) je na Filozofski fakulteti študiral zgodovino in geografijo ter primerjalno književnost. Študij je dokončal sredi vojne vihre (1943), ki tudi njemu ni prizanesla. Med drugim je bil deležen italijanske internacije v Gonarsu in prisilnega dela v Postojni. Zavoľjo znanja jezikov je po vojni za kratko delal v ljubljanski podružnici tiskovne agencije TANJUG, že konec leta 1945 pa se je zaposlil v ljubljanskem Mestnem arhivu in Slovanski knjižnici, kjer je v dvojni funkciji (kot pomočnik arhivarja in bibliotekar) do leta 1947 pomagal postavljati na noge obe za Ljubljano in Slovenijo še danes izjemno pomembni ustanovi. Ob delu v arhivu in knjižnici se je usmeril v načrtno znanstveno-raziskovalno delo. Že leta 1946 je v Geografskem vestniku izšel njegov pregleden članek o političnih in geografskih značilnostih nekaterih vzhodnoevropskih držav (z nadaljevanjem v naslednjem letniku), leta 1947 pa je v Zgodovinskem časopisu objavil obsežno razpravo o volitvah v Trstu v letih 1907–1913. Da se analize volitev v Trstu ni lotil zgolj zaradi tedanje aktualnosti tržaškega vpršanja, ampak še v večji meri zaradi zanimanja za zgodovino volilnih sistemov in parlamentarnih institucij, je pokazal s svojo razpravo o volitvah v frankfurtski parlament leta 1848 v naslednjem letniku Zgodovinskega časopisa – predvsem pa z odločitvijo, da bo v doktorski disertaciji analitično predstavil zgodovino volitev na Slovenskem v širšem kontekstu staroavstrijskega političnega in volilnega sistema.

Izjemni rezultati njegovega raziskovalnega dela so mu že leta 1947 odprli vrata Filozofske fakultete. V letih 1947–52 je na takratnem Inštitutu za zgodovino Filozofske fakultete zasedal delovno mesto asistenta, hkrati pa je predaval slovensko zgodovino na Višji pedagoški šoli v Ljubljani. Leta 1952 se je zaposlil na Ekonomski fakulteti, kjer je sedem let predaval gospodarsko zgodovino. Ko so leta 1959 predmet ukinili, se je vrnil na matično fakulteto in na Oddelku za zgodovino poučeval vse do svoje upokojitve v letu 1991. Za predano pedagoško delo se mu je Univerza v Ljubljani še v istem letu oddolžila z nazivom zaslužnega profesorja.

Po zagovoru doktorske disertacije o volilih sistemih in volitvah na Slovenskem (1959) je bil leta 1960 izvoljen za docenta, leta 1969 za izrednega profesorja in leta 1974 za rednega profesorja. Na fakulteti je predaval predvsem zgodovino jugoslovanskih narodov in slovensko zgodovino od srede 18. stoletja do prve svetovne vojne, od leta 1982 tudi Uvod v študij zgodovine ter od leta 1986 kulturno zgodovino za slaviste. Vmes je bil v letih 1972–74 prodekan, v letih 1974–77 pa je bil kar dva mandata tudi dekan Filozofske fakultete. Nedvomno je prav prof. Melik s svojo spretno politiko in ob popolni enotnosti zaposlenih največ prispeval k temu, da ni uspel pogubni načrt »tozdiranja« fakultete.

Kljub odgovornim funkcijam, ki jih je opravljal, pa je bil prof. Melik predvsem znanstvenik – zgodovinar z dušo in telesom, ki je s svojim delom pomembno obogatil slovensko zgodovino po drugi svetovni vojni. Neprecenljive zasluge si je pridobil že s svojim pedagoškim delom, saj je v vlogi pisca učbenikov, predavatelja in skrbnega mentorja podiplomskim študentom v svet znanosti vpeljal cele generacije slovenskih zgodovinarjev in zgodovinarok. Enak cilj je zasledoval v vlogi dolgoletnega urednika Zgodovinskega časopisa. Kot glavni in odgovorni urednik v letih 1973–2000 je uredil kar 21 letnikov (91 zvezkov) Zgodovinskega časopisa ter 21 knjig, ki so izšle v Zbirki zgodovinskega časopisa. V času njegovega urednikovanja si je Zgodovinski časopis utrdil sloves osrednje slovenske znanstvene zgodovinske revije in postal odprt za mlajše generacije zgodovinarjev. Prav Melik je uvedel prakso objavljanja kvalitetnih diplomskih nalog, ki so bile nagrajene s Prešernovo nagrado za študente. Začetni usmeritvi, ki je pomenila prelom s prejšnjo uredniško prakso, je Melik sledil vse do odložitve uredniške funkcije v letu 2000.

Najglobljo sled v slovenskem povojnem zgodovinoopisu pa je prof. Melik pustil s svojim raziskovalnim delom, ki v vsakem, tudi najmanjšem prispevku potrjuje njegovo intelektualno širino in znanstveno odličnost. Njegova bibliografija jasno kaže, da se raziskovalno ni ukvarjal zgolj z obdobjem, za katerega je bil habilitiran, ampak je občasno inovativno posegal tudi v obdobje srednjega in zgodnjega novega veka ter v čas prve in druge jugoslovanske države. Težišče Melikovega raziskovalnega dela pa je vseeno bila slovenska zgodovina dolgega 19. stoletja, zlasti čas od obnove ustavnega življenja (1861) do razpada dvojne monarhije, tisto obdobje torej, ko smo – po njegovem mnenju – »Slovenci najbolj napredovali, ko smo premostili ves kulturni zaostanek, ki nas je težil od srednjega veka naprej, ko smo postali pravi, drugim enakovreden narod, ko smo doživeli največji vzpon v vsej naši zgodovini.«

Že v svoji doktorski disertaciji o volitvah na Slovenskem (1959), ki je v knjižni obliki izšla leta 1965, je ob natančni analizi staroavstrijskega volilnega sistema in volitev na Slovenskem podrobno predstavil tudi vse glavne probleme, s katerimi se je morala soočiti slovenska politika v obravnavanem obdobju. »Volitve 1861–1914 kažejo zelo nazorno narodnostno diferenciacijo v mestih, razvoj slovenske narodne zavesti in nastanek naših strank.« Rezultate disertacije je dopolnil z vrsto krajših razprav, v katerih je podrobno obravnaval zgodovino volitev v posameznih ožjih območjih (in to v času od obnove ustavnega življenja do volitev v prvi Jugoslaviji), reforme volilne zakonodaje in njihove učinke na politično dogajanje v monarhiji in Slovenskem. Z disertacijo in posamičnimi specialnimi razpravami si je doma in

v tujini utrdil ugled največjega poznavalca volilnih sistemov v stari Avstriji, zato mu je uredništvo ugledne edicije *Die Habsburgermonarchie* pri avstrijski akademiji znanosti že sredi osemdesetih let zaupalo pisanje sintetičnega prispevka o sestavi in volilnem pravu deželnih zborov v Cislajtaniji. (Razprava je izšla v sedmem zvezku serije *Die Habsburgermonarchie* leta 2000, v slovenskem prevodu pa leta 2006 v *Vojetovem zborniku*). Iz istega razloga je ugledna založba Böhlau leta 1997 izdala dopolnjen nemški prevod njegove knjige *Volitve na Slovenskem (Wahlen im alten Österreich)*, ki je še danes temeljno delo slovenske zgodovine v ustavni dobi.

Po zagovoru disertacije (1959) je prof. Melik začel s sistematično revizijo slovenske zgodovine od obnove ustavnega življenja do konca 19. stoletja. V skladu z načrtom Zgodovinskega društva za Slovenijo, ki se je na iniciativo prof. Frana Zwittra odločilo, da bi preko kritičnega soočenja z delom Dragotina Lončarja in zlasti Ivana Prijatelja revidiralo enostransko podobo slovenske zgodovine druge polovice 19. stoletja, je Melik že na 12. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Kočevju (1963) z referatom o značilnostih slovenske politike na začetku šestdesetih let 19. stoletja prepričljivo pokazal, da slovenska politika v Schmerlingovi dobi nikakor ni bila tako konservativna in celo klerikalna, kot je trdil Ivan Prijatelj.

Številni novi pogledi so bili opazni že v sintetični zgodovini Slovencev, ki jo je leta 1966 izdal skupaj s prof. Ferdinom Gestrinom in ki je še danes najobsežnejši in najpopolnejši pregled slovenske zgodovine dolgega 19. stoletja. S svojimi nadaljnjimi prispevki na zborovanjih slovenskih zgodovinarjev pa je argumentirano prevetрил enostranske interpretacije večine ključnih problemov slovenske zgodovine od druge polovice šestdesetih let do konca 19. stoletja. Na zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Novi Gorici leta 1968 je kar z dvema sintetičnima prispevkoma predstavil probleme slovenske politike ob koncu šestdesetih in na začetku sedemdesetih let. Na zborovanjih zgodovinarjev 1970–1976 pa je z uvodnimi referati nadaljeval s kritičnim prevrednotenjem slovenske zgodovine druge polovice 19. stoletja in ustvaril temelje današnjega vedenja o obravnavanem obdobju.

V svojih referatih in številnih razpravah je na novo opredelil vrsto pomembnih vprašanj, ki so bila dotlej dokaj enostransko obravnavana. Med drugim je opozoril na veliko vlogo Matije Majarja Ziljskega pri oblikovanju programa zedinjene Slovenije leta 1848, podrobno je analiziral poskuse slovenske politike, da bi uskladila program zedinjene Slovenije z v monarhiji prevladujočimi historičnimi koncepti, vzroke in potek nacionalne diferenciacije v mestih, proces postopne nacionalizacije množic, ki je dosegel enega izmed svojih viškov v času taborov, razraščanje ideološko-strankarskih razlik znotraj »narodne stranke«, delovanje slovenskih poslancev v dunajskem državnem zboru, regionalne vidike slovenske politike, pa slovenske politične in kulturne pridobitve v posameznih obdobjih ter odnos do (jugo)slovanskega vprašanja itd. V samo jedro slovenske politične zgodovine druge polovice 19. in začetka 20. stoletja je posegel tudi s svojimi komentarji in obširnimi spremnimi besedami k ponatisom spominov nekaterih pomembnih slovenskih politikov (Vošnjaka, Hribarja, Šukljeta in Ravniharja) ter množico daljših in krajših razprav v domačih in tujih revijah ter zbornikih, ki so v uredništvu Viktorja Vrbnika leta 2003 izšli v zajetni monografiji *Slovenci 1848–1918*. Razprave in članki. Ob temah iz politične zgodovine, s katerimi je posegal tudi v širši srednjeevropski in

jugoslovanski prostor, se je raziskovalno ukvarjal tudi z gospodarsko, demografsko in upravno zgodovino, zgodovino vsakdanjega življenja in meščanstva, pa s kulturno in socialno zgodovino Slovencev. Še dandanes nista preseženi njegovi razpravi o rasti mestnega prebivalstva na Slovenskem (1956) ali prispevek o cenah, plačah in kulturi v predmarčni dobi (1985).

Melikova bibliografija zgovorno priča, da zgodovinskih tem ni delil na velike in male. Leta 1986 je na zborovanju zgodovinarjev v Tolminu dejal: »...Mislim, da je zgodovina ena in nedeljiva, da živimo iz tradicije vse naše preteklosti, svetlih in temnih trenutkov in dogajanj od najstarejših časov do današnjega dne. To enotnost moramo ohraniti.« Njegovo delo kaže, da je bila zanj zgodovina eno samo odkrivanje. Z njo se je enostavno ukvarjal zato, ker je bil prepričan, da je poznavanje preteklosti »predvsem veliko duhovno bogastvo« – in ker se je zavedal, da sedanosti brez preteklosti ne moremo razumeti. Z izjemnim občutkom za čas in detajl se nam Melikova dela razkrivajo kot posrečen preplet erudicije in domišljije. Imel je redko lastnost, da je znal enako spregovoriti učenim in učencem, kar je dano le izbrancem. Predvsem pa je bil zgodovinar, ki se nikoli ni postavljajl v vlogo rabsodnika, ampak je zgolj poskušal razumeti. Zavedal se je, da je v zgodovini, tej velikanski izkušnji človeških različnosti, razumevanje ključnega pomena.

Od konca šestdesetih let je prof. Melik sodeloval v številnih pomembnih mednarodnih projektih in se redno udeleževal odmevnih domačih in tujih znanstvenih srečanj, na katerih se je kot strokovnjak za zgodovino 19. stoletja uveljavil tudi v evropskih okvirih. Med drugim je bil sodelavec delovne skupine v okviru European Science Foundation in od leta 1968 tudi član českoslovaško-slovenske komisije za zgodovino. Zaradi obsežnega in nadvse raznovrstnega znanstvenega opusa mu je leta 1991 avstrijska raziskovalna skupnost podelila prestižno Gindelyjevo nagrado, leto kasneje pa je dobil še avstrijski častni križec za znanost in umetnost. Leta 1993 je postal izredni in leta 1997 redni član SAZU. Ob osemdesetletnici (2001) ga je Zveza zgodovinskih društev Slovenije (in več lokalnih zgodovinskih društev) imenovala za svojega častnega člana, na začetku leta 2002 pa je bil odlikovan tudi s srebrnim častnim znakom Republike Slovenije. S tem je tudi na formalni ravni dobil vsaj nekaj tistega priznanja, ki s(m)o mu ga nekdanji učenci in kolegi že zdavnaj dodelili. Konec leta 2005 ga je Društvo zgodovinarjev Oddelka za zgodovino Jagelonske univerze v Krakowu počastilo s častno nagrado Waclawa Felczaka in Henryka Wereszyckiego. O njegovem ugledu v domovni in tujini nazorno priča zbornik, ki je izšel pri ZRC SAZU ob njegovi osemdesetletnici. V njem je sodelovalo kar 80 zgodovinarjev in zgodovinarik iz desetih evropskih držav, kar se dotlej še ni zgodilo.

Profesor Melik je bil velik zgodovinar. In v resnici je bil tudi »fin zgodovinar« (Vasko Simoniti). Toda v spominu vseh, ki s(mo) ga poznali, ne bo ostal le zaradi svoje znanstvene odličnosti in inovativnosti. V enaki ali še večji meri se ga bomo spominjali zaradi njegove človeške širine, življenjskega optimizma in skromnosti, pa neizmerne vere v ljudi in razumevanja vsega, kar je človeškega. Vse nas je neizmerno obogatil.